

В.В. Лушак, Київ
аспірант

ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Г. УОЛЛЕС ТА ПРОБЛЕМА ПОВОЄННОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ЯДЕРНОЮ ЗБРОЄЮ

Зроблено короткий історичний екскурс в контексті питання повоєнного регулювання та контролю за ядерною зброєю після 1945 р. Визначено роль Генрі Уолеса в питанні контролю ядерної зброї з боку США.

Ключові слова: *ядерна зброя, США, врегулювання.*

A brief historical review was conducted in the context of post-war regulation and control of nuclear weapons after 1945. The role of Henry Wallece in the issue of nuclear weapons control by the United States has been identified.

Key words: nuclear weapons, USA, regulation.

Розробка зброї масового знищення, яка була санкціонована та схвалена президентом США Ф. Рузвельтом, здійснювалась науковцями з однією метою – випередити нацистську Німеччину в створенні ядерної зброї та закінчити якомога швидше війну на Тихому океані. Вже на ранніх етапах реалізації атомної програми вчені зрозуміли загрозливий потенціал ядерної енергії, якщо вона опиниться в руках неконтрольованих правителів чи диктаторів. Тому ще до того, як бомба була створена та використана, фізики-атомники, виходячи із позиції моралі, відповідальності та страху за майбутнє людства, вказували на необхідність поставити атомну енергію під міжнародний контроль, щоб запобігти гонці ядерного озброєння (меморандум Н. Бора). Але лідери демократичного світу – Черчилль та Рузвельт – на другій Квебекській конференції 19 вересня 1944 р. (під час зустрічі в Гайд Парку) прийняли остаточне рішення, згідно з яким спільний англо-американський атомний проект повинен був надалі залишатись секретним аж до моменту повної капітуляції країн-Осі [2, с. 56].

Світ дізнався про атомну зброю 6 вересня 1945 р., коли США завдали ядерного удару по м. Хіросіма; цим самим, за словами Г. Кістяковського (керівника відділу вибухових речовин атомної лабораторії в Лос Аламос), був розкритий основний секрет ядерної зброї, зокрема доведено, що вона працює [2, с. 65]. Капітуляція Японії та закінчення Другої світової війни поставили перед адміністрацією Трумена питання про подальшу долю атомної монополії США.

Більшість населення розцінювало ядерну енергію здебільшого в контексті зброї масового знищення. Мало хто тоді міг передбачити, що таке потужне джерело енергії можна буде використовувати у промислових цілях на благо прогресу та розвитку людства. До числа тих, хто усвідомлював, з однієї сторони, величезний потенціал ядерної енергії, а з іншої, величезну небезпеку для людства, був міністр торгівлі США Г. Уоллес.

Перш за все, варто зазначити, що Г. Уоллес стояв біля витоків американської ядерної програми – «Мангеттенський проект» коли перебував на посаді віце-президента США (1941–1944 рр.) в кабінеті Рузвельта. Він був членом секретної Top Policy Group, яка складалась з науковців та військових найвищих рангів та очолювалась президентом Ф. Рузвельтом (Г. Уоллес був єдиним політиком в групі). До того, як проект перейшов під юрисдикцію військових (1942 р.), Г. Уоллес мав прямий доступ до секретної інформації. Відповідно, поява такого фактору міжнародної політики, як А-бомба, здивування чи несподіванки в нього не викликала [1, с. 97].

Маючи науковий бекграунд (експерименти з селекцією насіння кукурудзи, що принесли Г. Уоллесу статок), він користувався довірою та авторитетом серед вчених (Р. Опенгеймер, В. Буш та ін.). Вони розцінювали його як людину, яка зможе бути посередником між наукою і політикою в питанні атомної енергії, де більшості урядовцям та військовим не вистачало наукових знань для розуміння можливостей атомної енергії для потреб людства у мирний час. Крім того, Г. Уоллес був одним із небагатьох, хто усвідомлював і неодноразово наголошував на тому, що атомна монополія не може бути збережена тривалий період, влучно прирівнявши її до «наукової лінії Мажино» для США. У своєму щоденнику Г. Уоллес зазначав, що більшість найвпливовіших політиків покладали надію на те, що СРСР не матиме атомної зброї щонайменше до 1955 р., що суперечило об'єктивній оцінці ситуації [4, с. 63].

Широке обговорення на політичному рівні питання обміну науковими знаннями з атомної енергії відбулось на спеціальному засіданні кабінету міністрів США 21 вересня 1945 р. Військовий міністр Г. Стімсон запропонував розпочати прямий діалог із Радянським Союзом для обміну знаннями, пов'язаними з атомними технологіями, щоб запобігти гонці озброєнь. Міністр Уоллес, будучи переконаним у тому, що наукові знання не можуть утримуватися в кордонах однієї держави, підтримав ініціативу Г. Стімсона, а після його відставки фактично очолив боротьбу за встановлення міжнародного контролю над атомними технологіями та передачу їх в цивільні руки [3, с. 48-49].

Аргументи опонентів пропозиції Г. Стімсона, які вірили в те, що атомні секрети повинні й надалі залишатися національним надбанням США, хоча й мали підтримку громадської думки, базувалися на «колективній відсутності наукового розуміння атомної енергії» [2, с. 26]. Її можна пояснити тим, що основний обсяг інформації, пов'язаний з ядерною фізикою, до бомбардування японських міст знаходився під грифом «секретно». В зв'язку із цим, досить часто, коли питання стояло про обмін базової інформації з атомної енергії, як у пересічних громадян, так і в політиків, воно асоціювалось із наданням іншим державам секретів атомної бомби.

Г. Уоллес оптимістично поставився до ініціативи Трумена, який 15 листопада 1945 р. для обговорення на найвищому рівні питання про долю атомної енергії запросив у Вашингтон британського прем'єр-міністра К. Еттли та канадського прем'єр-міністра М. Кінга. За результатами їхньої зустрічі була прийнята декларація, в якій проголошувалась необхідність створення в рамках ООН міжнародної комісії для підготовки рекомендацій до майбутньої угоди з атомної енергії. Однак міністра Уоллеса та багатьох інших політиків та науковців занепокоїв 8-й пункт декларації, де вперше було зафіксовано так звану ідею поетапного розкриття інформації та ліквідації атомного арсеналу США, що на практиці означало продовження американської атомної монополії на невизначений термін [3, с. 48].

У підсумку ця ідея лягла в основу американського «плану Баруха (за ім'ям представника США при ООН, який вніс цей план), що був представлений на першому засіданні Комісії ООН з атомної енергії (утвореної на першій сесії Генеральної асамблеї ООН) 14 червня 1946 р. Це був план створення міжнародного агентства з атомних розробок, що здійснював би всеосяжний контроль над атомною енергією.

План Баруха передбачав забезпечити доступність використання атомної енергії у мирних цілях за умови запровадження контролю за видобутком урану та іншими стадіями технологічного циклу його переробки. Забороняючи іншим державам роботи, вже виконані США, план передбачав заборону на виробництво атомної зброї лише

на завершальному етапі реалізації, що залишало б за Сполученими Штатами атомну монополію [2, с. 174].

Радянська сторона із зрозумілих причин не прийняла план Баруха, натомість 19 червня 1945 р. представник СРСР в ООН А. Громико презентував радянський проект, який закликав прийняти міжнародну конвенцію, яка б забороняла виробництво, зберігання і використання атомної зброї. Протягом трьох місяців після прийняття конвенції всі існуючі атомні бомби повинні були бути знищені. Протягом 6 місяців держави, які підписали конвенцію, повинні були прийняти законодавчі акти, які встановлювали б покарання за її порушення [4, с. 143]. Пропозиція СРСР суперечила ідеї контролю та перевірки, запропонованої Барухом і була відкинута американською делегацією.

Міністр Уоллес, різко засуджуючи американський план, під час зустрічі з Г. Труменом (23 липня 1946 р.) передав йому лист-меморандум, у якому на 20 сторінках окреслив своє бачення зовнішньої політики США, в тому числі, сформував власну позицію з атомного питання: «... щоб досягти надій на продуктивний діалог щодо угоди, яка приведе до ефективного міжнародного атомного роззброєння, США повинні відмовитись від непрактичної формули «step by step», яка була презентована Комісії ООН з атомної енергії. Всі домовленості повинні бути розроблені та укладені в одному документі. Він може включати певні етапи реалізації, але їх терміни повинні бути встановлені в первинному договорі» [3, с. 30-34]. Таким чином, Г. Уоллес вважав, що США мали розкрити інформацію та знищити свої запаси бомб у конкретний час, а не на власний розсуд, як пропонував «план Баруха». Пропозиція Г. Уоллеса не була врахована під час подальших дій та ініціатив уряду США в питанні атомної політики.

Як підсумок, була втрачена можливість встановлення міжнародного контролю над атомними технологіями до початку відкритої конфронтації між США та СРСР. Після радянського ядерного випробування 29 серпня 1949 р. та радянського термоядерного випробування у 1953 р. став очевидним провал політики ядерної секретності, якої дотримувались Сполучені Штати з 1946 р. та на хибність, на яку вказував Г. Уоллес.

Використані джерела та література:

1. Cold war critics: Alternatives to American foreign policy in the Truman years / Ed. Thomas G. Paterson. – Chicago: Quadrangle Books, 1971. – 313 p.
2. Shimamoto Mayako. Henry A. Wallace's Criticism of America's Atomic Monopoly, 1945-1948 / Mayako Shimamoto. – UK: Cambridge Scholars Publishing, 2016. – 225 p.
3. The Price of Vision: The Diary of Henry A. Wallace 1942–1946 / Ed. John Morton Blum. – NY: Houghton Mifflin, 1973. – 707 p.
4. Walton Richard J. Henry Wallace, Harry Truman, and the Cold War / Richard J. Walton. – NY: The Viking Press, 1976. – 387 p.